

Gyermekes családok: a rendszerváltás óta eltelt időszak legnagyobb vesztesei

■ A CSALÁDPOLITIKAI INTÉZKEDÉSEK VÁLTOZÁSAINAK HATÁSA A JÖVEDELMI HELYZETRE ÉS A GYERMEKSZEGÉNYSÉGRE 1990-TŐL 2002-IG¹

A szociálpolitikai ellátásoknak fontos elemét jelentik a családpolitikai intézkedések, melyek iránti igény a rendszerváltás óta egyre inkább nőtt. Az ellátásokon belül legnagyobb részt a pénzbeli támogatások jelentik, közülük is a családi pótlék és az anyasági támogatások (GYES, GYED).

Ha megvizsgáljuk az összes családtámogatás arányát a teljes népességben és a szegény családokban, azt látjuk, hogy ez utóbbiak jövedelmében a transzferek részesedése több mint kétszer akkora. A szegény családok rendelkezésre álló jövedelmének átlagosan 60%-át teszik ki a családi támogatások. A gyermekek és szegény gyermekek transzfer jövedelmének mintegy fele készpénzes családi juttatás. Tehát a gyermekek számára nagyon fontosak azon transzfer jövedelmek is (például munkanélküli-, szociális segély), amelyek nem elsősorban a családra irányulnak.

A családi pótlék aránya a vizsgált időszak alatt minden népességcsoporton belül majdnem a felére csökkent, az anyasági

gi támogatások terén azonban aránynövekedés figyelhető meg. A legnagyobb mértékben a szegény nagycsaládok támaszkodnak családtámogatásra, bár az arányok jelentősen változtak. A családi pótlék jelentette ugyanis a rendelkezésre álló jövedelem több mint harmadát, de ez 1997-re, az ötödére esett vissza. Az anyasági támogatások azonban 22%-kal növekedtek, és ez mintegy ellensúlyozza a családi pótlék kiesése miatti jövedelemkiesést. A szegény egyedülálló szülők csoportja az egyetlen, ahol mind kétfajta készpénzes családi támogatás aránya csökkent, aminek következtében az összes transzfer aránya is kevesebb lett a rendelkezésre álló jövedelmükben.

Az állami transzfertámogatások meghatározóak az egyes csoportok, és elengedhetetlenek a szegények jövedelmében.

■ NEVELÉSI ELLÁTÁSOK ÉS ALAKULÁSUK

A gyermek neveléséhez, eltartásához járó támogatásoknak két formája van. Az első a családi pótlék, a másik az iskoláztatási támogatás.

A családi pótlék a gyermek tanköteles korának betöltéséig jár. Ezt követően iskoláztatási támogatást állapítanak meg, amely a gyermek 16. életévének betöltéséig, legfeljebb – ha a gyermek középfokú oktatási intézményben tanul – a gyermek 20 éves koráig jár. (A 2002. XXXIII. törvény a családi pótlék címét ismét megállapította és a nevelési ellátást hatályon kívül helyezte.)

A családi pótlékban részesülő családok száma 1990 után több mint harmincezerrel növekedett, ami az igénybevétel feltételeinek változásával magyarázható. 1990. április 1-jétől ugyanis a családi pótlék igénybevétele alanyi joggá vált. 1992-től azonban egyre kevesebb család – és így gyermek – részesült az ellátásban, amely a gyermekszám csökkenésével magyarázható. 1996-ban drasztikus fogyás figyelhető meg (már csak a gyermekek 88,7%-a kapott ellátást), melynek hátterében szintén jogszabály módosítás húzódik meg. 1996. április 1-jétől 1998. december 31-ig a családi pótlék folyósítását jövedelemhatárhoz kötötték. Csak a három és több gyermekes, illetve a tartósan beteg nevelők kaptak továbbra is alanyi joga a támogatást. Így három év alatt több mint 233 ezer családdal és 312 ezer gyermekkel kevesebben vették igénybe az ellátást. 1999-ben az ellátásban részesülő családok száma majdnem elérte az 1996-os szintet, amely az 1999. január 1-jei

Családtámogatások a rendelkezésre álló jövedelem százalékában, 1991-1997.

		Összes transzfer	Családi pótlék	Anyasági támogatások
Teljes népesség	1991	27.1	6.3	2.0
	1997	32.6	3.1	1.7
gyermekek	1991	23.8	12.1	3.4
	1997	24.0	7.8	4.2
szegény gyermekek	1991	56.4	29.2	5.6
	1997	64.8	18.0	12.3
Szegény családok három/több gyermekkel	1991	57.8	36.3	5.3
	1997	65.3	20.0	27.2
Szegény egyedülálló szülők	1991	63.5	32.9	10.2
	1997	61.0	21.4	6.2

Forrás: Michael F. Förster – Tóth István György: Családi támogatások és gyermek-szegénység a kilencvenes években Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban. TÁRKI, Kolosi Tamás elnök igazgató, 1999.

¹Vári Annamária tanulmányát (Gábor Dénes Főiskola Informatikai statisztikus és gazdasági tervező szak, szakdolgozat eredeti címe: A magyarországi szegénységnek, kiemelten a gyermekes családok szegénységének vizsgálata statisztikai adatok alapján, 2004) Kovács Szilvia foglalja össze.



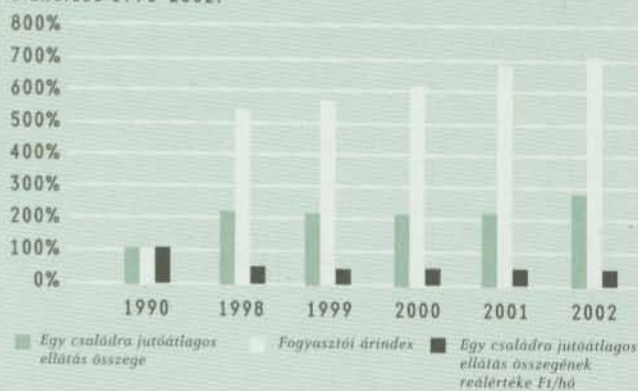
A családi pótlék alakulása 1990-2002.

Év	Az ellátásban részesülő családok havi átlagos száma, ezer fő	Az ellátásban részesülő gyermekek havi átlagos száma, ezer fő	Az ellátásban részesülő gyermekek a 0-18 évesek százalékában
1990	1514,1	2498,3	91,0
1991	1544,5	2532,0	92,9
1992	1536,5	2508,5	92,8
1993	1503,8	2443,8	92,0
1994	1502,2	2432,4	93,8
1995	1429,5	2354,0	93,2
1996	1310,4	2138,4	88,7
1997	1239,4	2113,8	87,9
1998	1196,2	2041,1	88,4
1999	1297,3	2154,5	95,6
2000	1299,8	2152,6	96,1
2001	1295,8	2115,4	96,2
2002	1269,4	2267,9	104,8

(1998-ig családi pótlék, 1999. októbertől 2002. november 8-ig nevelési ellátás: családi pótlék és iskoláztatási támogatás együttes adatait tartalmazza.)

Forrás: Társadalmi helyzetkép 2002. KSH, Budapest, 2003.

Az egy családra jutó átlagos családi pótlék összegének alakulása 1990-2002.



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 2002, KSH, Budapest, 2003.

törvénymódosítással – melynek értelmében a családi pótlék igénybevétele ismét alanyi joggá vált –, továbbá a gyermekszám további csökkenésével magyarázható.

A családi pótlék alakulását vizsgálva megállapítható, hogy 1998-tól 2001-ig annak nominálértéke alig változott. A fogyasztói árindex azonban ebben az időszakban több mint 200%-kal nőtt. Ennek eredményeképpen az egy főre jutó átlagos ellátás összegének reálértéke 5%-kal csökkent. Ez abból a szempontból is hátrány, különösen a szegény családok számára,



A családtámogatási rendszer kiadásainak megoszlása, 2000/2001.

	Decilisek									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Teljes népesség	16,2	13,9	13,7	11,2	10,9	6,6	5,4	6,6	8,7	6,7
gyermek	15,7	12,7	13,2	10,4	8,8	5,9	6,4	6,5	9,6	10,8
szegény gyermek	9,5	19,8	13,5	8,0	25,0	9,1	5,1	8,3	1,8	0,0

[A háztartások ekvivalens jövedelme (e=0,73) alapján képzett jövedelmi decilisek]

Forrás: Mózer Péter: A társadalmpolitika hatásai... (1998-tól napjainkig) II. rész. A gyermekszegénység alakulása, valamint a családtámogatás szerepe. 2002. február

mert a családi pótléknak a rendelkezésre álló jövedelmen belüli aránya is csökkent.

További fontos tény, hogy a családi pótlék reálértéke 2002-ben nem érte el az 1990. év értékének 41%-át.

A családi pótlékon és anyasági támogatásokon kívül egyéb transzfer jövedelmek is nagy hatással vannak a gyermekszegénység alakulására. A következőkben e transzferek közül a kiegészítő családi pótlék (2001 előtt rendszeres gyermekvédelmi támogatás) vizsgálatára kerül sor.

A kiegészítő családi pótlék jövedelem- és vagyoni korláthoz kötött támogatás, mely pénzben és természetben egyaránt

folyósítható, amennyiben a gyermeket gondozó családban az egy főre jutó havi jövedelem összege nem haladja meg az öregségi nyugdíj legkisebb mindenkori összegét (2002-ben 20100 forint), illetve az egy főre jutó vagyon értéke nem haladja meg külön-külön számítva az öregségi nyugdíj legkisebb összegének a huszonötszörösét, együttszámítva, pedig az öregségi nyugdíj legkisebb összegének a hetvenötszörösét.

A kiadások vizsgálata előtt szem előtt kell tartani, hogy a kiadások egyes decilisek közötti megoszlását befolyásolják a jogosultsági kritériumok, és a jogosultak jövedelemszerkezetben elfoglalt pozíciói, másrészt ezek együttes hatása is.

A családtámogatásokra fordított kiadások alakulása csökkenő tendenciát mutat a jövedelem-eloszlásban mért pozíció alapján. Az alsó két decilis osztályban a családtámogatások részaránya eléri a 30%-ot, a 3-8-ig decilisben az 54%-ot, míg a felső két decilisben csupán a 15%-ot. Tehát a rosszabb jövedelmi helyzetben lévő családok nagyobb mértékben támaszkodnak a családtámogatásokra.

Az alanyi jogon járó családi pótlék alakulását vizsgálva azt kell látni, hogy a támogatások több mint fele (52%-a) az első négy decilisbe került. Ez összefügg azzal a ténnyel, hogy a családi pótlék reálértéke jelentősen lecsökkent, melynek következtében az amúgy is hátrányos helyzetű családok nem tudtak javítani jövedelmi pozíciójukon.

A kiegészítő családi pótlék decilisekben való megoszlása rendkívül egyenetlen. A legnagyobb arány az ötödik decilisben (25%) figyelhető meg, amely majdnem háromszorosa a legelső decilisben mért értéknek. Hasonlóan a nyolcadik decilisben is kiugró az érték, 8,3%-kal. A megoszlás magyarázatáért szolgálhat, hogy a családtámogatásoknak ez a formája nem megfelelő folyósítási feltételekhez kötött, hiszen a jövedelemigazolás ellenére nem a legrosszabb, sőt sok esetben a jobb anyagi körülmények között élőket támogatja.

2003-ban a kiegészítő családi pótlék értéke havonta és gyermekenként 4600 forint volt. Ebben a támogatásban mintegy 750 ezer gyermek és 30 ezer tanulmányokat folytató nagykorú részesült.

■ ANYASÁGI TÁMOGATÁSOK ÉS ALAKULÁSUK

A gyermeket nevelő szülők ellátásai közé tartozik a gyermekgondozási segély (GYES) és a gyermekgondozási díj (GYED). Mindkettő a gyermeket ellátó szülőt illeti meg, azonban lényegi

A GYES-ben részesülők átlagos számának, kifizetett összegének és az egy főre jutó havi átlagának alakulása 1990-2002.

Év	Az ellátásban részesülők átlagos száma, ezer fő	Kifizetett összeg, millió forint	Egy főre jutó átlag, Ft/hó
1990	94,7 a)	3754	3303 b)
1991	108,9	5813	4448
1992	112,9	7066	5216
1993	115,3	8273	5979
1994	116,4	10220	7317
1995	114,0	11264	8234
1996	124,4	14110	9452
1997	182,1	26909	12314
1998	234,0	38537	13721
1999	245,0	44501	15134
2000	192,8	38418	16601
2001	182,9	39109	17820
2002	171,9	40707	19734

(a)átlagos szám b)az átlagra vetítve

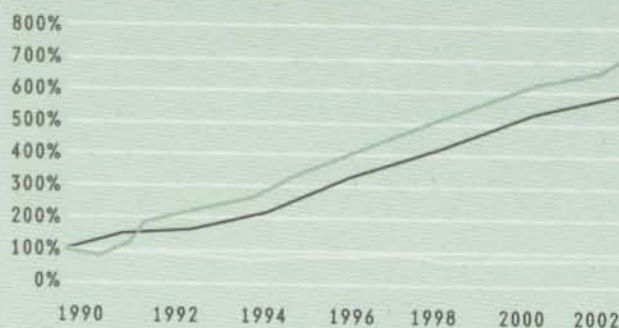
Forrás: Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2000. KSH, Budapest, 2001., Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2001. KSH, Budapest, 2002., Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2002. KSH, Budapest, 2003., Társadalmi helyzetkép 2002. KSH, Budapest, 2003.

különbségeik vannak. Míg a GYES a szociális igazgatás körébe tartozó ellátás, addig a GYED a társadalombiztosítás által folyósított díj. A GYES a gyermek három éves koráig, a GYED a gyermek két éves koráig folyósított összeg. A GYES fix összeg, míg a GYED az ellátásban részesülő szülő keresetének meghatározott százaléka.

A táblázat adatait elemezve azt láthatjuk, hogy az ellátásban résztvevők átlagos száma 1990-től 1999-ig fokozatosan (az 1995. évi csökkenést leszámítva) növekedett. A fejlődés átlagos éves növekedési üteme 11,14%-os volt. 1997-ben egy nagy változás figyelhető meg, ebben az évben mintegy hatvanezerrel többen vették igénybe az ellátást. A növekedést az magyarázza, hogy a gyermekgondozási díjat az 1996. április 15-e után született gyermekeknél már nem lehetett igényelni, ugyanakkor a GYES változatlanul megmaradt. A további növekedést ellensúlyozta a jogszabály-módosítás, amely 1996-tól kezdődően jövedelemkorláthoz kötötte a folyósítást. A három és több gyermekes családok, valamint a fogyatékosokban szenvedő gyermekeket ellátó családok továbbra is alanyi jogon kapták az ellátást. A GYED visszaállításával párhuzamosan (2000. január 1.) az ellátásban részesülők száma visszaesett. A GYES-re kifizetett összeg alakulása hasonló tendenciát mutat, az éves átlagos növekedési üteme 1990-től 1999-ig 31,61%-os volt.

Az előzőekben látható volt, hogy az ellátásra kifizetett összeg éves növekedési üteme meghaladta az ellátásban résztvevők számának évenkénti átlagos emelkedését. Ebből az következik, hogy az egy főre jutó ellátás alakulásának is fejlődést kell mutatnia (ez utóbbi éves átlagos növekedési üteme 1990-2002-ig 16,06%-os volt). Ugyanakkor az is kirajzolódik, hogy a fogyasztói árindex növekedése 1992-től folyamatosan meghaladja az egy főre jutó átlagos ellátás alakulását, amelynek következtében az ellátás reálértéke az 1990-es szint 80%-a körül

Az egy főre jutó átlagos gyermekgondozási segély reálértékének alakulása 1990-2002. (1990 = 100%)



Egy főre jutó átlagos ellátás alakulása
Egy főre jutó átlagos ellátás reálértéke
fogyasztói árindex

Forrás: Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2000. KSH, Budapest, 2001., Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2001. KSH, Budapest, 2002., Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2002. KSH, Budapest, 2003., Társadalmi helyzetkép 1999. KSH, Budapest, 2000., Társadalmi helyzetkép 2002. KSH, Budapest, 2003.



A GYED-ben részesülők átlagos számának, kifizetett összegének és az egy főre jutó havi átlagának alakulása 1990-2002.

Év	Az ellátásban részesülők átlagos száma, ezer fő	Kifizetett összeg, millió forint	Egy főre jutó átlag, Ft/hó
1990	155,00 a)	9669	5198 b)
1991	150,97	12019	6636
1992	148,03	14745	8301
1993	143,70	17253	10005
1994	135,94	18752	11495
1995	124,78	20384	13613
1996	113,46	22252	16343
1997	53,63	12713	19754
1998	9,9 c)	1113	28027
1999	-	-	-
2000	54,00	20381	31448
2001	62,90	29646	39274
2002	70,00	37807	45018

a) átlagos szám b) az átlagra vetítve c) a GYED kifizetése 1998. április 15. és 2000. január 1. között szünetelt.

Forrás: Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2000. KSH, Budapest, 2001.; Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2001. KSH, Budapest, 2002.; Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2002. KSH, Budapest, 2003.; Társadalmi helyzetkép 2002. KSH, Budapest, 2003.

mozog. 1994-ben volt a mélypont, melynek mértéke 71,53%.

A GYED alakulásában éppen ellenkező tendencia figyelhető meg, mint a GYES esetében, 1990-1996-ig az ellátásban részesülők száma több mint 41 ezer fővel csökkent. Ez összefügg azzal a ténnyel, hogy a GYES-t igénylők száma ezen időszak alatt folyamatosan növekedett. 1997-ben, majd 1998-ban radikális mértékű csökkenés figyelhető meg, a jogosultak száma kevesebb, mint a felére esett vissza. Ez a már bemutatott 1996. április 15-től érvényben levő jogszabály módosítással áll kapcsolatban. Az 1997-1998-as adatok azokra az ellátottakra vonatkoznak, akik még 1996. áprilisa előtt igényelték a GYED-et, vagyis még folyósítják számukra a juttatást 1998. április 14-ig. 1999-ben nincsenek adatok, ekkor az ellátás igénylése és folyósítása is szünetelt. 2000-tól kezdve ismét igényelhető a GYED, az 54 ezer ellátottból korábban 31 ezren voltak GYES-en. Majd lassú növekedés figyelhető meg, de a GYES-t még mindig mintegy két és félszer többen veszik igénybe. Az egy főre jutó ellátás átlagos összegét vizsgálva azt láthatjuk, hogy a GYED több mint kétszerese a GYES-nek. Ennek oka, hogy az előbbi keresetarányos, míg az utóbbi fix összegű támogatás. Az is elmondható, hogy a GYED reálértéke a következő években növekedni fog, elsősorban a bérek (minimálbérek) emelkedése miatt. Továbbá ezzel áll összefüggésben az ellátásra kifizetett összeg alakulása is.

Az egy főre jutó ellátás nominálértékét vizsgálva azt láthatjuk, hogy 1997-ig lassú ütemben növekedik. Ezt az

Az egy főre jutó átlagos gyermekgondozási díj reálértékének alakulása 1990-2002. (1990 = 100 %)



Egy főre jutó átlagos ellátás összege
Egy főre jutó átlagos ellátás reálértéke
fogyasztói árindex

Forrás: Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2000. KSH, Budapest, 2001.; Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2001. KSH, Budapest, 2002.; Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2002. KSH, Budapest, 2003.; Társadalmi helyzetkép 1999. KSH, Budapest, 2000.; Társadalmi helyzetkép 2002. KSH, Budapest, 2003.

emelkedést azonban meghaladja a fogyasztói árindex változása, így a GYED vásárlóértéke fokozatosan romlik, 1996-ban már csak 82,1%-a az 1990-es értéknek. Az 1998-as ellátás havi egy főre eső összege majdnem tízezer forinttal magasabb a korábbi évhez viszonyítva, amelynek eredményeképpen a GYED reálértéke elérte az 1990. évi szintet. Az 1999-es megszakítás után a vásárlóerő 7,4%-kal visszaesik, majd azután a nominálérték meghatározó emelése (két év alatt 13570 forint) következtében 2002-re már több, mint 20%-kal haladja meg az 1990-es szintet.

■ A CSALÁDI ADÓKEDVEZMÉNY

Nem esett még szó egy, a családok jövedelmi helyzetét jelentősen befolyásoló családpolitikai intézkedésről, a családi adókedvezményről. A családi adókedvezmény nem része a transzfer jövedelmeknek, mert nem a jövedelem-újraelosztás hatására keletkezik. Lényeges, hogy nem segély és nem is támogatás, hiszen ezt nem adják, csupán a megkeresett jövedelemből nem kerül levonásra. Ez azt jelenti, hogy a gyermekes családok a megélhetési minimum összegéig nem adóznak.

A családi adókedvezmény mértéke az adóköteles jövedelem és a gyermekszám függvénye. Minél nagyobb a jövedelem nagysága, valamint a gyermekek száma, annál nagyobb összegű kedvezmény igénybevételére jogosult az adózó, vagyis jobban kedvez a magasabb jövedelemmel rendelkezők számára.

A jövedelmi szint alakulásával áll összefüggésben az a tény, hogy a családok jelentős része nem, vagy csak részben tudja igénybe venni a kedvezményt, mert vagy nem éri el a szükséges jövedelemhatárt vagy nincs munkajövedelmük.

Jól látható, hogy a munkajövedelemmel rendelkezők jelentős része nem tudja teljes mértékben igénybe venni a kedvezményt. Különösen nagy az arány a három és több gyermekes családok

Az adóból levonható gyermekkedvezmény alakulása (1999-2001) (gyermekenkénti havi összeg, forint)

	1999	2000	2001
1 gyermek	1700	2200	3000
2 gyermek	1700	2200	4000
3 gyermek	2300	3000	10000

Forrás: A gyermekkedvezmények adórendszerben történő érvényesítése tapasztalatainak áttekintése. Tájékoztató az MSZOSZ Elnöksége részére. 2002. <http://www.mszosz.hu/kiadvanyok/szakanyagok/gyekmekkedvezmeny.htm>. Letöltés időpontja: 2004. 01. 12.

A munkajövedelemmel rendelkezők által igénybe vett adókedvezmények 2001-ben (%)

	Részben tudta igénybe venni	Teljes mértékben igénybe tudta venni	Összesen
1 gyermek esetén	8	92	100
2 gyermek esetén	13	86	99
3 gyermek esetén	27	72	99
4 gyermek esetén	27	63	90
5 vagy több gyermek esetén	23	77	100

Forrás: A gyermekkedvezmények adórendszerben történő érvényesítése tapasztalatainak áttekintése. Tájékoztató az MSZOSZ Elnöksége részére. 2002. <http://www.mszosz.hu/kiadvanyok/szakanyagok/gyekmekkedvezmeny.htm>. Letöltés időpontja: 2004. 01. 12.

A kiegészítő családi pótlék és az adókedvezmény reálértékének alakulása (1999 = 100%)

Év	2000	2001	2002
Kiegészítő családi pótlék	107	105	104
Adókedvezmény	121	163	195

Forrás: Mózer Péter: A társadalompolitika hatása... (1998-tól napjainkig) II. rész. A gyermekszegénység alakulása, valamint a családtámogatás szerepe. 2002. február

esetében, ahol minden negyedik család kénytelen a kedvezmények egy részéről lemondani. Az is kitűnik, hogy ez a hátrány jobban érinti a nagycsaládokat, mivel itt az arányok is magasabbak.

Ha összevetjük a kiegészítő családi pótlék és családi adókedvezmény reálértékének alakulását, azt láthatjuk, hogy ez utóbbi jobban növekedett az elmúlt időszakban. A jobb jövedelmi helyzetben lévő csoportokat érintő ellátások kedvezőbben alakultak, ami tovább erősíti a már kialakult társadalmi különbségeket.

■ A CSALÁDPOLITIKAI INTÉZKEDÉSEK JÖVEDELMEKRE GYAKOROLT HATÁSAI

A táblázat adataiból jól látható, hogy romlott mind a gyermekek, mind a gyermekes családok relatív jövedelmi helyzete.

A gyermekek, illetve a speciális családtípusok átlagos rendelkezésre álló relatív jövedelme (a teljes népesség átlagjövedelmének százalékában)

	Gyermekek		Gyermekek családot		Három vagy annál több gyermeket nevelő családok		Egyedülálló szülők	
	Átlagos jövedelem	Népességbeli részarány	Átlagos jövedelem	Népességbeli részarány	Átlagos jövedelem	Népességbeli részarány	Átlagos jövedelem	Népességbeli részarány
1991 (t0)	99,4	25,8	101,8	58,9	94,3	11,0	66,8	3,8
1997 (t1)	93,6	20,0	98,2	48,3	76,6	8,2	71,8	2,9
Különbség (K) (%)	-5,8	-5,8	-3,6	-10,6	-17,7	-2,8	5,0	-0,9
(t1) - (t0)								

Forrás: Michael F. Förster – Tóth István György: Családi támogatások és gyermekszegénység a kilencvenes években Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban. TÁRKI, Kolosi Tamás elnök-igazgató, 1999.

Míg 1991-ben a gyermekek átlagos jövedelmi szintje csupán 0,6%-kal különbözött a teljes népesség átlagos jövedelmi szintjétől, addig 1997-ben már 6,4%-kal maradt el. A gyermekek családot vizsgálva hasonló adatokat kapunk. Annak ellenére, hogy e csoport kiinduló helyzete a teljes népességhez viszonyítva jobb volt, hat év elteltével mégis alatta maradt. A legtöbbet a három vagy több gyermeket nevelő családok veszítettek relatív jövedelmükből (17,7%-ot). Az egyedülálló szülőket vizsgálva javulást tapasztalhatunk, a relatív jövedelmi pozíció 5%-kal emelkedett. Viszont ebben a csoportban a legnagyobb a teljes népesség átlagjövedelméhez viszonyított lemaradás.

A relatív jövedelmi szint vizsgálatakor azonban nem tekinthetünk el egy fontos tényező szerepéről, a népességbeli részaránytól. Ha egy alacsony jövedelmű csoport népesség

belüli aránya nő, akkor ennek a csoportnak az összesített relatív jövedelmi szintje csökkenni fog, anélkül, hogy az átlagos jövedelem valóban csökkenést mutatna. Ezért egy fontos adatot emelnék ki a táblázatból: a gyermekek népességben belüli részaránya 1991-ről 1997-re 5,8%-kal csökkent.

Az adatok alapján az a következtetés vonható le, hogy a gyermekeknek – a relatív jövedelmi szintjük csökkenése eredményeként – az utóbbi években jelentősen megnőtt a szegénységi kockázatuk.

Átlag feletti jövedelemmel csak a gyermek nélküli háztartások rendelkeztek. A gyermekek családot helyzetét tekintve a legjobb helyzetben az egy gyermeket nevelők vannak, jövedelmük elérte a 475 ezer forintot. Az egyedülálló szülők helyzete az átlaghoz képest jelentősen javult, és lemaradásuk is

Az egy főre jutó éves háztartásjövedelemnek az átlagos egy főre jutó éves háztartásjövedelméhez viszonyított aránya az egyes háztartástípusokban és a gyermekek száma szerint

Háztartástípus	1999/2000		2000/2001	
	Ft	Az átlaghoz viszonyítva (%)	Ft	Az átlaghoz viszonyítva (%)
Egyszemélyes	505262	129	580786	123
Pár gyermek nélkül	471647	121	570958	121
Pár 1 gyermekkel	446347	114	474999	101
Pár 2 gyermekkel	329772	85	406577	86
Pár 3/több gyermekkel	257409	66	290125	62
Egyedülálló szülő	255092	65	361566	77
Más háztartás 1 gyermekkel	328976	84	417147	89
Más háztartás 2/több gyermekkel	233567	60	308478	66
Egyéb háztartás	422076	108	526927	112
Összesen	390202	100	470419	100
GYERMEKSZÁM (GYERMEKEK)				
1-2 gyermek	341544	108	408963	111
3/több gyermek	230413	73	268225	73
Összesen	314853	100	369226	100

Forrás: Szívós Péter – Tóth István György: Tíz év. Tárki Monitor Jelentések. TÁRKI, Budapest, 2001. december

csökkent a legalább három gyermeket nevelőkhöz képest. Ez utóbbiakban az egy főre jutó éves háztartási jövedelem 2000/2001-ben csaknem 40%-kal kevesebb az átlagtól. Az is megfigyelhető, hogy az olyan háztartások helyzete, ahol a szülőkön és gyermekeken kívül más is él, átlagosan 6%-kal javult. Fontos, hogy a vizsgált időszak alatt egyik családtípus jövedelmi szintje sem tudta elérni a teljes népesség átlagos jövedelmi szintjét. A gyermekszámmal való kapcsolatot vizsgálva azt láthatjuk, hogy míg az egy- és kétgyermekes családok jövedelmi helyzete 1999 és 2001 között javult, addig a három vagy több gyermekeseké stagnált.

A CSALÁDPOLITIKAI INTÉZKEDÉSEK GYERMEKSZEGÉNYSÉGRE GYAKOROLT HATÁSAI

Az 1990-es évek egyik legszembetűnőbb, de egyértelműen legproblematikusabb jelensége a gyermekes családok és a gyermekek szegénységének növekedése. 1991-1992-ben a 18 év alattiak 23,5%-a tartozott az alsó jövedelmi kvintilisbe, 2000-2001-re ez az arány már 31,2%-ra nőtt. Az utóbbi évek gyermektámogatási rendszerei sem tudták megállítani ezt a folyamatot, csupán lassítani tudtak azon.

A rendszerváltás óta eltelt időszak legnagyobb vesztesei a gyermekes családok. 1990-2002-ig a gyermekek szegénységi kockázata az egyik legnagyobb méretű, jövedelmüket tekintve, pedig relatív helyzetük romlott a népesség átlagos szintjéhez képest. Egyre nagyobb különbségek mutatkoznak a gyermekekkel és a gyermeket vállalkók között. A szakadék nagymértékben nőtt mind a jövedelmeket, mind a szegénységi kockázatokot tekintve. A jövedelmi szakadék növekedésével egyre kevesebb családnak – különösen a három és több gyermeket vállalóknak és egyedülállóknak – volt és van esélye a társadalmilag elfogadott életszínvonal megteremtésére, a különböző javakhoz való hozzáférésre. A gyermekvállalás anyagi következményeit illetően egyre súlyosbodó problémák

mutatkoznak, melynek eredményeként a gyermekvállalási kedv jelentősen lecsökkent, a népesség fogyása nem állt meg.

Láthatjuk, hogy a családpolitikai és egyéb intézkedések nyomán folyósított ellátások milyen arányban vannak jelen az egyes társadalmi csoportok jövedelmeiben, valamint hogyan alakul a gyermekek és a gyermekes családok relatív jövedelmi helyzete. A következő táblázat azt mutatja be, hogyan alakulnak a gyermekszegénységi ráták az állam által nyújtott transzferek és családtámogatások révén.

Ha az összes állami transzfer nélküli szegénységi rátát vizsgáljuk, azt látjuk, hogy hat év alatt 4,5%-kal nőtt a gyermekszegénység. A szegénységi rés azonban ennek mintegy duplája, vagyis a szegény gyermekek jövedelme 8,8 %-kal elmarad a szegénységi küszöbtől, így a lemaradásuk növekedett.

Ha azt vizsgáljuk miként alakult a gyermekszegénység az összes állami transzfer bevonásával, azt látjuk, hogy 1991-ben 80,1%-kal, 1997-ben 72,9%-kal csökken a szegénységi ráta. Összességében romlott a hatékonyság, az 1997-ben igénybe vett transzferek már nem tudták az 1991-es szinten csökkenteni a szegénység mértékét. A szegénységi rés alakulása ezzel ellentétes tendenciát mutat (13,7%-kal javult), ez azt bizonyítja, hogy a gyermekeket is érintő transzfer juttatások csökkentik a gyermekek jövedelmének átlagjövedelemtől való lemaradását. A készpénzes családtámogatásokra leszűkítve a vizsgálatot látható, hogy csak e transzfertámogatásokat kiszűrve a gyermekszegénység mértéke egyik vizsgált időszakban sem éri el azt a szintet (kb. 10%-kal alatta marad), amelyet az összes transzfer levonása eredményez. Ezekből az adatokból is látható, hogy a gyermekszegénység alakulásában igen fontos szerepet kapnak a nem elsősorban gyermekeket célzó transzferjuttatások. Ebben az esetben a szegénységi ráta is kisebb mértékben (0,7%-kal) romlik.

A készpénzes családtámogatások folyósításával a szegénységi ráta kisebb mértékben csökken, mint az összes transzfer

Az összes transzfer beszámítása előtt számolt gyermekszegénységi ráták és szegénységi rések, valamint a megvonási hatás

	Transzferek nélkül		A transzfereknek köszönhető csökkenés (%)	
	Szegénységi ráta	Szegénységi rés	Szegénységi ráta	Szegénységi rés
1991 (t0)	30,2	45,1	-80,1	-30,7
1997 (t1)	34,7	53,8	-72,9	-44,4
Különbség (K) (%)	4,5	8,8	7,2	-13,7
(t1) - (t0)				

Forrás: Michael F. Förster – Tóth István György: Családi támogatások és gyermekszegénység a kilencvenes években Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban. TÁRKI, Kolosi Tamás elnök-igazgató, 1999.

A családtámogatások beszámítása előtt számolt gyermekszegénységi ráták és szegénységi rések, valamint a megvonási hatás

Készpénzes családtámo- gatások	Transzferek nélkül		A transzfereknek köszönhető csökkenés (%)	
	Szegénységi ráta	Szegénységi rés	Szegénységi ráta	Szegénységi rés
1991	21,7	30,9	-72,4	1,2
1997	22,4	41,2	-58,0	-27,5

Forrás: Michael F. Förster – Tóth István György: Családi támogatások és gyermekszegénység a kilencvenes években Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban. TÁRKI, Kolosi Tamás elnök-igazgató, 1999.



bevonásával. 1991-ben ez az arány 9,2%-kal, 1997-ben 14,9%-kal alacsonyabb mértékben javítja a szegénységi mutatót.

A szegénységi rést vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a csak családi támogatások megvonása nem jelent akkora lemaradást (1997-ben 41,2%) a szegény gyermekek számára, mintha a transzferek teljes skáláját visszatartaná az állam (53,8%). Még egy fontos adatot kell vizsgálni, a családtámogatások szegénységi részre gyakorolt hatását. Míg 1991-ben e támogatások hatására 1,2%-kal nőtt a szegény gyermekek jövedelmének átlagjövedelemtől való lemaradása, addig 1997-ben 27,5%-kal csökkent. Míg az 1991-es adat háttérben a juttatások állampolgári jogon való folyósítása áll, addig 1997-ben a támogatások jövedelemfüggővé tételével a rászorultság elve érvényesült, és célzottá váltak a transzferek. Bár a családtámogatások a vizsgált időszak alatt a gyermekszegénység mértékét nem csökkentették, a szegény gyermekek jövedelmének lemaradása csökkent az átlagjövedelemhez képest. Ez pedig a családtámogatások szerepének megnövekedését jelenti.

■ A GYERMEKESZEGÉNYSÉG KITERJEDTSÉGE

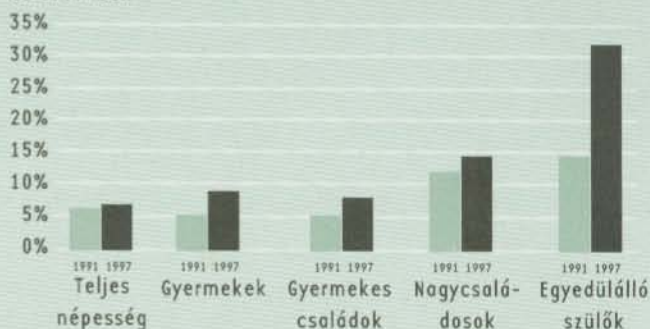
Az egyes népességcsoportok szegénységi kockázatai 1991 és 1997 között jelentősen megnöttek. A legnagyobb különbség a gyermeküket egyedül nevelő szülőknél tapasztalható, vagyis míg 1991-ben minden 1000 gyermekét egyedül nevelő szülőből 148 volt szegény, addig 1997-ben már 304, több mint 30%. Az is világosan látható, hogy 1991-ben a gyermekszegénység (6,0%) nem érte a teljes népesség szegénységi kockázatát (6,7%), 1997-ben azonban már meghaladta azt 2,1%-kal (9,4%-7,3%). Hasonló a helyzet a gyermekes családoknál, a nagycsaládosok szegénységi rátája, pedig kis mértékben (1,1%) változott az 1991-es magas szinthez képest.

Megfigyelhető, hogy a gyermekek szegénységi arányai nagyjából ugyanolyan szinten maradtak a vizsgált időszak alatt. Míg 1991-ben a szegény népesség 23,1%-a volt gyermek,

addig 1997-ben 26,0%-ot tett ki az arányuk. A legnagyobb változás a gyermekes családok között figyelhető meg, mégpedig egy 13,5%-os növekedés. Ezzel ellentétben a nagycsaládosok szegénységi aránya 5,4%-kal csökkent. A gyermekes családok arányának növekedése a vizsgált hat év alatt meghaladta a nagycsaládosok és egyedülálló szülők alkotta családtípusok arányát. Az egyedülálló szülők esetében egy 3,7%-os növekedés figyelhető meg. Ez az arány azonban nem csekély, ha azt is figyelembe vesszük, hogy ebben a családtípusban a legnagyobb a szegénységi aránymutató.

A gyermekek adatait vizsgálva látható, hogy 1991-ben a gyermekek még alulreprezentáltak a szegények körében, vagyis a teljes népesség szegénységi arányát nem érték el, 1997-ben azonban már meghaladták azt. A gyermekes családok helyzetét vizsgálva hasonló következtetésre jutottam. A nagycsaládosokat tekintve azonban azt kell látni, hogy ez a csoport mintegy kétszer olyan gyakran fordul elő a szegény népességben, mint a teljes népességben. Ez az arány az évek során nem változott. Ha azonban azt is figyelembe vesszük –

Adott népességcsoporton belüli szegények aránya 1991-ben és 1997-ben



Forrás: Michael F. Förster – Tóth István György: Családi támogatások és gyermekszegénység a kilencvenes években Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban. TÁRKI, Kolosi Tamás elnök-igazgató, 1999.

Az egyes népességcsoportok szegény népességben belüli szegénységi arányai

Szegénységi ráta	Szegény népesség	Gyermekek	Gyermekes családok	Nagycsaládosok	Egyedülálló szülők
1991	100	23,1	43,4	21,4	8,4
1997	100	26,0	56,9	15,9	12,1
Különbség	0	2,9	13,5	-5,4	3,7

(A szegénységi ráta a rendelkezésre álló jövedelem 50%-ánál alacsonyabb jövedelmű háztartásban élők aránya.)

Forrás: Michael F. Förster – Tóth István György: Családi támogatások és gyermekszegénység a kilencvenes években Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban. TÁRKI, Kolosi Tamás elnök-igazgató, 1999.

Az egyes népességcsoportok relatív szegénységi kockázatai

Szegénységi kockázatok	Szegény népesség	Gyermekek	Gyermekes családok	Nagycsaládosok	Egyedülálló szülők
1991	1	0,90	0,74	1,95	2,22
1997	1	1,30	1,18	1,95	4,18
Különbség	0	0,40	0,44	0,00	1,96

Forrás: Michael F. Förster – Tóth István György: Családi támogatások és gyermekszegénység a kilencvenes években Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban. TÁRKI, Kolosi Tamás elnök-igazgató, 1999.

A családtámogatási ellátásban részesülő háztartások összetétele, valamint ezek szegénységi kockázata (%), 2002.

	Összes gyermekes háztartás	Család-támogatások összesen	Adókedvezmény	A szegénységbe kerülés kockázata
1 gyermek	47,7	44,4	45,5	+2
2 gyermek	38,8	40,2	42,0	+36
3 és több gyermek	13,5	15,4	12,5	+179
HÁZTARTÁSTÍPUS				
Pár 1-2 gyermek	43,2	45,1	48,7	+17
Pár 3 és több gyermek	10,0	11,4	9,9	+179
Egyedülálló szülő gyermek(ek)kel	7,8	9,1	6,5	+265

Forrás: Mózer Péter: A társadalompolitika hatásai... (1998-tól napjainkig) II. rész. A gyermekszegénység alakulása, valamint a családtámogatás szerepe. 2002. február

az előző táblázat adatai alapján –, hogy a szegény népességben belüli arányuk csökken, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy a családtípus aránya a teljes népességben belül is csökkent. Az egyedülálló szülőknél figyelhető meg a legdrámaibb változás. Az 1991-es adatok is nagymértékben (több mint kétszeresen) felülreprezentáltak már a szegények között, de 1997-ben ez még tovább fokozódik, és négyszer olyan gyakran fordulnak elő a szegény népességben belül, mint a teljes népességben belül.

■ A GYERMEKSZEGÉNYSÉGBE KERÜLÉS KOCKÁZATA

A szegénységbe kerülés kockázatait vizsgálva látható, hogy a legnagyobb veszélyben a három és többgyermekes háztartások, valamint az egyedülálló szülők vannak. Ezeknek a csoportoknak a szegénységi kockázatai nagymértékben meghaladják az átlagos szintet. Ha megnézzük ezeknek a rétegeknek az összes gyermekes háztartáson belüli, illetve családtámogatásban részesülőknél belüli arányukat, azt látjuk, hogy ez utóbbi arányok magasabbak. Ez azt jelenti, hogy a támogatások többsége jól célzott.

Az adókedvezményt igénybe vevők között felülreprezentáltak a kétszülős, egy- és kétgyermekes családok. Ezekben a csoportokban a szegénységi kockázat is átlag alatti. Ugyanakkor az is jól látható, hogy az egyedülálló szülők jelentős része nem tudta igénybe venni ezt a kedvezményt.

A gyermekszegénység a vizsgált időszak alatt mindvégig jelen lévő probléma volt, és mára nemcsak, hogy nem szűnt meg, de kiterjedtsége tovább nőtt. A különféle szociálpolitikai intézkedések megpróbálták ugyan gátat szabni a további növekedésnek, de – többek között a költségvetési korlátok miatt – nem bizonyultak sikeresnek.

A foglalkoztatási státushoz kötött támogatások és kedvezmények (GYED, adókedvezmények) reálértékei az utóbbi években jobban növekedtek, mint a nem munkajövedelemhez kapcsolódó juttatások (GYES, kiegészítő családi pótlék). Mindez kedvezőtlenül érinti a szegény családokat, akik általában az utóbbiakat veszik igénybe, mert vagy nincs foglalkoztatási státusuk, vagy alacsony a jövedelmük. Értékei is jóval alacsonyabbak az előzőeknél. E támogatások reálérték-növekedésének felzárkóztatása nem elegendő, hiszen a nagyobb jövedelem százalékos növekedése magasabb pénzösszegű támogatást is eredményez, ami tovább növeli a lemaradást.